

GENT EN HANDELDRIJVEND VLAANDEREN IN 1495

Gezien door geograaf Hiëronymus Münzer Reisverslag (uittreksel)

Vertaald en becommentarieerd door Herbert De Vleeschouwer

In deze kleine reeks over het oude Gent en Vlaanderen beschreven in reisverslagen, is een uittreksel uit een tekst van de humanistische auteur en geograaf Hiëronimus Münzer aan de beurt. Veel meer dan Antonio de Beatis (zie GT, 2019 nr. 6) heeft hij oog voor materiële en economische factoren zoals bodemgesteldheid, waterlopen en handelsbetrekkingen. Voor de politieke houding van Gent en Brugge in conflict met de autoritaire Maximiliaan van Oostenrijk, kan hij geen begrip opbrengen. Hij is van mening dat deze steden door hun weelde voortvarend worden en zichzelf in de vernieling drijven. Münzer is vol lof voor de vele kerken met hun kunstwerken, waarbij uiteraard het wonderbaarlijke Lam Gods ook bij hem aan de top komt te staan.

Hieronymus Münzer of Monetarius (1437 in Feldkirch-1508 in Nürenberg) was een Renaissance humanist, arts en geograaf. In 1483 vluchtte hij voor de pest naar Italië, werd er rijk en gebruikte zijn geld om een bibliotheek aan te leggen. Hij kocht talrijke boeken in Rome, Napels en Milaan. Als geograaf vervaardigde Münzer één van de eerste gedrukte kaarten van Duitsland voor de Nürenbergse Kroniek (1493) van zijn vriend Hartmann Schedel.

Tot in de Azoren

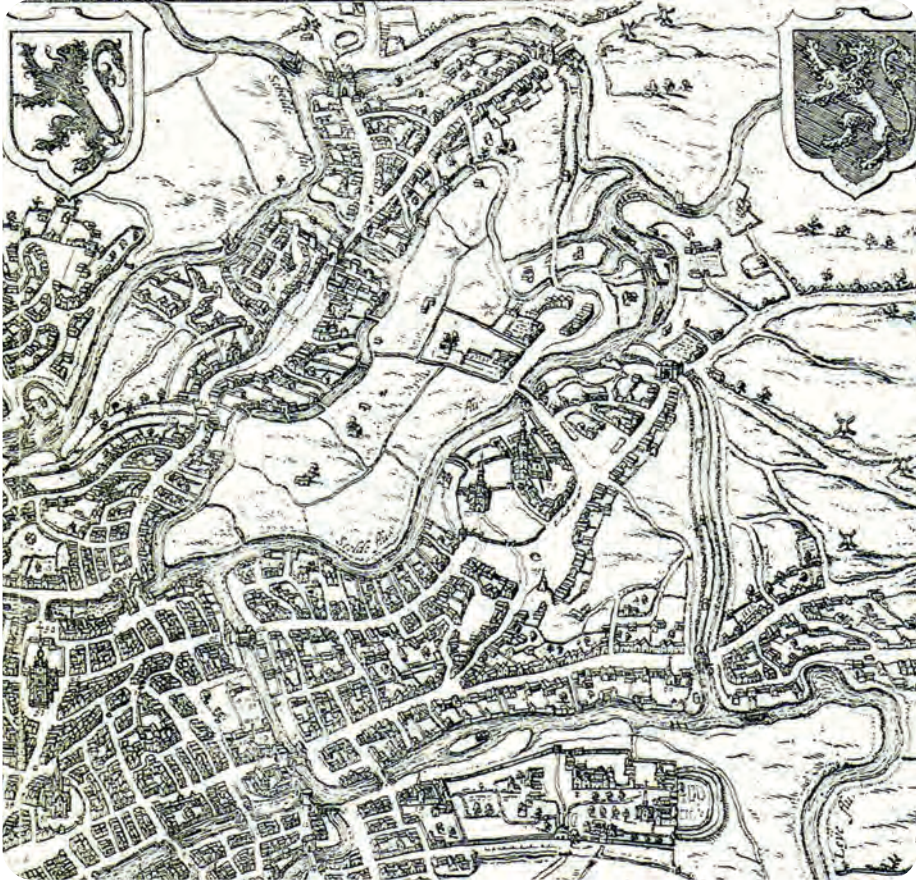
In 1494-1495 ondernam Münzer een langere trip door West-Europa, waarbij hij in Vlaanderen onder andere Gent aandeed. Hij schreef en publiceerde een verslag daarvan in het Latijn. Sommige onderdelen van zijn relaas betreffen verafgelegen gebieden die met Vlaanderen in betrekking stonden. Zo was hij tijdens zijn verblijf in Lissabon gehuisvest in de woning van Josse van Huerter, een Brugse edele, kapitein en gouverneur van de Azoreneilanden Fayal en Pico. Münzer bezocht ze en vermeldt in 1494 dat er op die eilanden 1500 mensen wonen, die uit Vlaanderen afkomstig zijn.

Ook de handelsbetrekkingen met Spanje trekken zijn aandacht. Hij geeft aan dat Galicië ijzer levert aan Vlaanderen. In Alicante stelt hij vast dat er ook Vlaamse schepen aangemeerd liggen. Grote hoeveelheden zoete amandelen, rozijnen en wijn worden van daaruit naar onze streken verscheept. Een heuvel aan de zeezijde van Alicante was rijk aan een fijn mineraal zout waaruit aluin of ‘soude d’alicante’ gehaald werd. Dat werd door ambachtslui en kunstenaars gebruikt om kleuren vast te zetten in textiel en voor het bewerken van fijn leder. Barcelona was het centrum van de handel in aluin uit de Magreb. Genua vervulde dezelfde functie voor Klein-Azie, Venetië voor Egypte. Het meeste daarvan werd zichtbaar in goed verdedigbare Genuese vaartuigen naar Vlaanderen verscheept.

Gent: geografisch en economisch

Over Gent kan rechtstreeks uit een hoofdstuk geciteerd worden dat als titel draagt ‘Over de zeer grootse stad Ganda, over het algemeen Gent geheten’. 26 maart (1495). We verlaten Brugge en reizen door aangename meersen en velden tot we de grote stad Gent bereiken, de hoofstad van heel Vlaanderen. We beklimmen de hoge toren van de stadshal in het centrum en zien hoe uitgestrekt deze stad is. De bebouwing verbindt als grote spaken het aanzienlijke centrum met het bebouwde buitengebied: de voorsteden bij de poorten. Zelfs in het midden van de stad zijn er open gebieden en goede meersen. Een groot veld ligt rond de stad tegen de omwalling. Hierop ziet men windmolens aan het werk. De stad is niet kleiner dan Parijs in oppervlak, maar is niet zo vol gebouwd. Er zijn brede en mooie straten en grote huizen met binnenpleintjes en tuintjes.

Ten gevolge van oorlogen is Gent nu sterk in verval en zijn vele huizen niet bewoond. Maar in andere opzichten is de stad mooi, goed gebouwd en sterk. Er zijn vele poorten. Wanneer het water rond de omwalling afgedamd wordt, vloeit het rond de hele stad. De bewoners kunnen een uitgestrekt gebied rondom doen overstromen in welgeteld drie uren, zodat hun stad een eiland wordt. Daarom wordt Gent beschouwd als een zeer goed versterkte stad. Vier rivieren ontmoeten elkaar hier, waarvan er twee beter bekend zijn: de Scaldis, die ze hier de ‘Schel’ noemen en die vanuit Doornik naar Gent vloeit. De tweede rivier is de Leie, die vanuit Artesië tot hier stroomt. Die rivier is moerassig en breed. De twee waterlopen vloeien samen net buiten de muren van de stad. Ze kunnen van elkaar onderscheiden worden doordat het water van de éne helderder is dan dat van de andere. In grote schepen wordt graan aangevoerd vanuit Picardië en Artesië, ook hout en andere waren.

Afb. 1. Dit detail uit de kaart van een nagetekende versie van de kaart van Braun en Hogenberg (1576) geeft een goed idee van het perifere Gentse stratenpatroon, zoals dat door Münzer geobserveerd en beschreven werd: duidelijk herkenbare lintbebouwing waartussen nog grote ruimten open blijven.

Boven: de bebouwing rond de Brabantdam en de Vijfwindgaten die verderop splitst naar de Keizer- en de Sint-Lievenspoort toe.

Midden: de bebouwing rond de Sint-Pietersabdij, eindigend bij de Heuvelpoort.

Onder: de eveneens langwerpige agglomeratie bij de Leie die zich uitstrekt tot een heel eind voorbij de Kortrijksepoort.

De mensen van Gent leven voornamelijk van handel onder elkaar, omdat de meesten ambachtslieden zijn. Ze voeden zich met de opbrengst van hun, weliswaar, eerder kleine velden en met wat ze vissen uit zeeën en rivieren. Ze slagen erin te overleven dankzij hun spaarzaamheid, want het zijn zeer sobere mensen.

Afb. 2. Het Rabot, een waterpoort die door de Gentenaars overgroot geconcipieerd en gebouwd werd als zegemonument om hun overwinning in 1488 op Rooms koning Maximilaan en diens vader Rooms keizer Frederik te herdenken. Dat moet trouwe onderdaan Münzer wel geërgerd hebben. Wist hij ervan? Hij zwijgt er over.
Hier een litho te dateren rond 1830.

Bestuur

De belangrijkste inkomsten van de stad zijn belastingen op wijn, graan en bier. Het stadsbestuur heft een taks op wijn van een kwart van de waarde en een tiende op het graan en het bier. Ik zeg niets over andere, kleinere heffingen. De Gentenaars worden geregeerd door drie groeperingen: de poorterij, de wol (laken) bewerkers en de verenigde overige ambachtsslieden. Ze volgen eender welke van de drie die de overhand heeft. Hierdoor is hun stadsregering verdorven en onstabiel. Dit regime bezorgde hen jarenlang sterke achteruitgang in weelde en macht. Want de wol (laken) bewerkers en de ambachtsslieden zijn hardnekkige groepen, die zich enkel bekommeren om het heden en niet de toekomst. Het ontbreekt hen vaak aan beoordelingsvermogen. Ze nemen verkeerde beslissingen gebaseerd op hun passies en oplopend gemoed. Ze zijn sterk verzwakt in de oorlog die hun overkwam als gevolg van de gevangenneming van de Roomse koning (Maximiliaan van Oostenrijk). Ik denk dat nauwelijks de helft van Gent eigenlijk bewoond is.

Kerken en Lam Gods retabel

Er zijn twee grote abdijen, Sint Pieters en Sint Baafs. Alle orden van bedelmonniken hebben een Gentse vestiging. Onder de vele kerken zijn de voorname Sint-Jacob, Sint-Niklaas en Sint-Jan (nu Sint-Baafs). Deze drie kerken zijn mooi, uitgebreid gedecoreerd en groot. Sint-Jacob ligt in het centrum tussen een plein dat gebruikt wordt voor de verkoop van dieren en gevogelte (de latere Vlasmarkt en aangrenzende pleintjes) en een tweede plein dat zeer groot is (de Vrijdagmarkt) voor andere koopwaar. Er waren markten aan de gang terwijl we er waren en we zagen zulke grote hoeveelheden geweven materiaal, linnen, garens, wol en laken, dat het me leek dat die koopwaar een groot deel van het linnen en de wol van heel Duitsland kon vertegenwoordigen.

Van het geschilderde altaarstuk in de kerk van Sint-Jan de Doper kan ik me moeilijk inbeelden dat er een gelijke kan gevonden worden in de hele wereld. Bovenaan is God in Majesteit weergegeven, met aan Zijn rechterhand de Gezegende Maagd, en aan Zijn linkerzijde Johannes De Doper (...) De (talrijke andere) figuren zijn allen zo miraculeus goed en kunstig geschilderd dat men hier niet enkel geconfronteerd wordt met zo maar een schilderij, maar met de hele kunst van het schilderen. Alle beelden lijken levend. Toen de meesterschilder zijn werk af had, werd hem 600 kronen betaald bovenop de overeengekomen prijs. Wanneer andere grote schilders zouden proberen dit werk te imiteren, dan zal dat een miserabel en smakeloos resultaat geven. Hoe won-

derbaarlijk is de weergave van Adam en Eva. Alles schijnt levend, elk lidmaat is perfect voorgesteld. De meester die dit schilderij maakte, werd begraven voor het altaar (zie echter de ‘Bespreking’ hieronder).

Bespreking

Hieronimus Münzer lijkt veel meer dan Antonio de Beatis (GT 2019 nr. 6) een man van de wereld, met aandacht voor handel, economie, bestuur en kunst, onderwerpen waarover de Beatis relatief weinig zegt. Beiden beginnen hun bezoek aan bijna elke stad met de beklimming van een toren. Daarboven vinden ze stof voor een beknopte geografische beschrijving. De rivieren worden besproken, ook hun bevaarbaarheid. Bij voorkeur wordt er gereisd langs de rivieren en kanalen. Over Vlaamse gebruiken vertelt Münzer vooral in het verslag van zijn bezoek aan Brugge.

De auteur - geograaf geeft een rake beschrijving van het radiale stratenpatroon van Gent, als spaken van een wiel, wijd uitzwermend vanuit het centrum. Hoewel hij de stadsverdediging gebaseerd op inundatie goed doorheeft, zag hij blijkbaar toch niet in waarom grote delen binnen de stadsvesten onbebouwd bleven en waarom de buiten het centrum grotendeels op damstraten gebouwde stad zo groot moest zijn, of kon zijn. Met de ‘velden’ buiten de stadsmuren bedoelde Münzer vermoedelijk de niet inundeerbare hoger gelegen terreinen, onder meer de Muide met zijn molens.

Het valt op dat onze Duitse auteur het zelfs in Gent heeft over de gevangenneming van Maximiliaan I in 1488, wat hij uiteraard ook doet als hij Brugge bezoekt, de stad waar het effectief gebeurde. Gezien hij een onderdaan van het Roomse Rijk was, valt het best te begrijpen dat deze gijzeling ‘tussen kruidnagel en kaneel’, zoals Bart Vanloo het zo treffend stelt, hem lijkt te ergeren. Voor de niet autocratische bestuursvorm van Gent onder het ‘regime van de drie leden’ (poorterij, weverij, overige ambachten), aangevuld met de ‘collatie’, een soort volksraadpleging in noodsituaties, kon hij geen begrip opbrengen. Een dergelijk regime was, naar zijn mening, corrupt en leidde tot oorlog en armoede. De redenen die Brugge en Gent tot opstand brachten tegen Maximiliaan (afb. 2), lijken hem totaal te ontgaan. Zo komt Münzer tot een eigen verklaring van het onheil: uit de grote weelde van heel Vlaanderen volgden vele slechte zaken, zoals opstand en oorlog.

Het Lam Gods heeft duidelijk indruk gemaakt, zoals nog steeds. Hubert van Eyck, die het stuk aanving, stierf in Gent en werd inderdaad begraven in de Sint-Janskerk, zoals Münzer stelt. Zijn grafsteen (afb. 3) is nu te zien in het

Historische Steenmuseum van de Sint-Baafsabdij. De Duitse bezoeker werd blijkbaar niet ingelicht over het feit dat Hubrecht stierf voor het werk af was.

Afb. 3. De door Münzer vermelde grafsteen van Hubert van Eyck, bewaard in het Steenmuseum van de Sint-Baafsabdij, zoals weergegeven door Armand Heins op een blad van de 'Inventaire archéologique de Gand' (30 januari 1898). De commentaar opge- maakt door Alfons Van Werveke bevat een lang graf- schrift waarvan de tekst in de jaren 1500 genoteerd werd door Marcus van Vaernewyck. We lezen als belangrijkste typische passage: 'Hubrecht van Eyck was ick ghenant. Nu spyse der wormen, voormaels bekant in schilderye zeer hoghe gheert. Kort na was iet in niete verkeert.'

Zoals bekend werd het vol- tooid door zijn jongere broer Jan die overwegend in Brugge verbleef. De commentaar van Münzer was en is nog steeds een belangrijke informatiebron voor latere beschrijvingen, o.a. via Wikipedia te lezen.

Vertalingen

Opgemerkt moet worden dat hierboven geen letterlijke ver- taling weergegeven is van het origineel. De tussentiteltjes zijn van eigen makelij. Enkele verklarende woorden staan tussen haakjes. De Latijnse tekst werd vertaald in het Engels als *Doctor Hieronymus Münzer's 'Itinerary (1494 and 1495) and Discovery of Guinea* en voorzien van heel gedetailleerde noten en refe- renties door James Firth, London, 2014. Ook Franse en Duitse vertalingen werden ge- publiceerd, zij het soms enkel fragmentarisch.